

DOĞU ANADOLU AĞIZLARINDA HÂL KAVRAMI TAŞIYAN İYELİKLİ YAPILAR

Cahit BAŞDAŞ*

ÖZET

Doğu Anadolu ağızlarında, özellikle Elazığ, Erzincan, Erzurum ve Van Gölü Kuzey Havzası (Adilcevaz, Ahlat, Erciş) yörelerinde ilgi, yükleme ve yönelme hâli eklerinin bilinen şekilleri, ikinci teklik şahıs iyelik ekli isimler üzerinde pek kullanılmamaktadır. Bu ağızlarda yönelme hâlinin bilinen şekli, birinci ve ikinci teklik şahıs zamirleri üzerinde de kullanılmamaktadır. Bölge ağızlarında, zamir ve iyelikli isimlerin hâl ekleriyle kullanılışı esnasında bazı özel yapılar ortaya çıkmıştır. Özellikle zamir ve iyelikli isimlerin yönelme hâlindeki kullanılışlarında ortaya çıkan bu yapılar, bölge ağızlarının belirleyici özellikleri arasında sayılmaktadır.

Bu çalışmada, söz konusu özel yapılar, örneklerin sıklığı dikkate alınarak Elazığ, Erzincan, Erzurum ve Van Gölü Kuzey Havzası (Adilcevaz, Ahlat, Erciş) ağızlarından seçildi. Yöre ağızlarında kullanılan bu özel yapılar, ses ve şekil bakımından incelendi.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Ağızları, İyelikli Yapılar.

THE CASE-FUNCTIONS OF THE POSSESSIVE CONSTRUCTIONS IN THE EASTERN ANATOLIAN DIALECTS

ABSTRACT

The standart genitive, accusative and dative case forms have hardly used after possessive nouns of singular second person in the eastern anatolian dialects, particularly, in Elazığ, Erzincan, Erzurum and North District of Van Lake (Adilcevaz, Ahlat, Ercish) regions. Similarly, the standart form of dative case has not used on first and second singular personal pronouns in these dialects. Personal pronouns and possessive nouns with case endings are turned up certain special constructions in region dialects. These special constructions are characteristic of the region dialects mentioned above.

In this article, the special constructions in question have chosen from Elazığ, Erzincan, Erzurum and North District of Van Lake (Adilcevaz, Ahlat, Ercish) region dialects taking account of the examples frequency. These possessive constructions have been examined in terms of phonetic and morphology.

Keywords: Anatolian Dialects, Possessive Constructions.

Giriş

Son yıllarda artarak devam eden araştırmalar, Türkiye Türkçesi ağızlarının dil malzemesi bakımından oldukça zengin ve çeşitli olduğunu göstermiştir. Türk dilinin eski ve yeni pek çok özelliğini muhafaza eden bu zengin malzeme, özellikle karşılaştırmalı çalışmalarda, araştırmacılara önemli avantajlar sağlamaktadır. Ancak ağızlardaki dil malzemesinin zenginliği, doğal olarak çeşitli gramer sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Ağızlarda kullanılan bazı karmaşık dil

* Yard. Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, elmek: cbasdas@dicle.edu.tr.

öğelerini gramatikal olarak açıklamak oldukça güçtür. Araştırmacıların zaman zaman karşılaştığı bu tür özel şekiller, alandaki çalışmaları güçleştirmekte ve görüş ayrılıklarına neden olmaktadır.

Başta Elazığ, Erzincan, Erzurum ve Van Gölü Kuzey Havzası (Adilcevaz, Ahlat, Erciş) olmak üzere, Doğu Anadolu ağızlarında, ilgi, yükleme ve yönelme hâlinin bilinen şekilleri, ikinci teklik şahıs iyelik ekli isimler üzerinde pek kullanılmamaktadır. Yönelme hâlinin bilinen şekli, aynı zamanda birinci ve ikinci teklik şahıs zamirleri (ben, sen) üzerinde de kullanılmamaktadır. Hâl eklerinin zamirler ve iyelikli isimlerle kullanılışı esnasında bazı özel şekiller ortaya çıkmıştır. Bölge ağızlarının belirleyici özellikleri arasında sayılan (Karahan: 1996: 35) bu özel şekiller, farklı araştırmacılar tarafından incelenmiş (Olçay 1995; Gemalmaz 1995; Sağır 1995; Menz 2004; Daşdemir 2008; Yavuzarslan 2008; Doğan 2008), ancak bazı tereddütler tam olarak giderilememiştir. Bu nedenle söz konusu özel yapılar, tartışılmaya devam etmektedir. Tartışmalar, daha çok yönelme hâlinde bulunan zamir ve iyelikli isimlerin özel şekilleri üzerinde yoğunlaşmıştır.

Bu çalışmada, tartışmalı özel şekillerin sıklığı göz önünde bulundurularak Elazığ, Erzincan, Erzurum ve Van Gölü Kuzey Havzası (Adilcevaz, Ahlat, Erciş) ağızları incelendi. Yöre ağızlarından derlenen metinlerden tespit edilen örneklerde¹, ilgi, yükleme, yönelme hâlindeki iyelikli isimler ve yönelme hâlindeki zamirlerin özel şekilleri, ses ve şekil bakımından değerlendirilecektir.

Aşağıdaki örneklerden anlaşılacağı gibi, Doğu Anadolu ağızlarında ilgi, yükleme ve yönelme hâlindeki iyelikli özel şekiller, genellikle emir-istek, dua/beddua ve küfür ifadelerinde düzenli biçimde kullanılmıştır (krş. Güler 1992: 7).

İlgi Hâlindeki İyelikli İsimler²

Bölge ağızlarında ilgi hâlinde bulunan ve ünlü ile biten ikinci şahıs iyeliğindeki isimlere sadece +n eklenmiştir.

<i>ana+n gözü</i>	(senin) annenin gözü	(ELİA-117)
<i>baba+n gözü</i>	(senin) babanın gözü	(HA-71)
<i>baba+n parası</i>	(senin) babanın parası	(EYA-141)
<i>bahça+n suyu</i>	(senin) bahçenin suyu	(HA-34)
<i>gapi+n önde</i>	(senin) kapının önünde	(EYA-141)

Ünsüzle biten ilgi hâlindeki iyelikli isimler ise +In eki almıştır.

<i>baş+ın ağrısı</i>	(senin) başının ağrısı	(Elazığ)
<i>dil+in altındaki bakla</i>	(senin) dilinin altındaki bakla	(HA-34)

İlgi hâli eki ile ikinci teklik şahıs iyelik eki, şekil bakımından birbirine benzemektedir. Ünsüzle biten isimler üzerinde ise, her iki ek tamamen aynıdır (+In). Bu nedenle ilgi hâlinde bulunan yukarıdaki iyelikli isimler üzerinde kullanılan +n/+In biçimbiriminin ilgi eki mi, iyelik eki mi olduğu, ilk bakışta anlaşılabilir. Ancak Türkçede ilgi hâli ekinin şekil olarak her zaman

¹ Elazığ yöresinden bazı örnekler, tarafımızdan derlenmiştir.

² Bir ismin diğer bir isimle olan ilgisini (sahiplik, belirtme) gösteren ilgi eki, işlevi bakımından diğer hâl eklerinden ayrılmaktadır. Bu nedenle, Gürer Gülsevin (1997: 16) ve Leylâ Karahan (1999: 610), ilgi ekinin hâl kategorisi dışında ayrı bir gramer kategorisi olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunurlar. Bizim de paylaştığımız bu görüşler (krş. Başdaş 2001: 30; 2004: 65), ayrı bir tartışma konusu olduğu için burada değerlendirilmemiştir.

kullanılmaması (kapı(nın) kolu) ve örneklerde *+n/+In* dışında, iyeliği ifade eden başka bir göstergenin bulunmayışı, bu eklerin ikinci teklik şahıs iyelik eki olduğunu göstermektedir.

Yükleme Hâlindeki İyelikli İsimler

Elazığ, Erzincan, Erzurum ve Van Gölü Kuzey Havzası (Adilcevaz, Ahlat, Erciş) ağızlarında ünsüzle biten ve yükleme hâlinde bulunan ikinci şahıs iyeliğindeki isimler, sadece *+In* eki almıştır (krş. Olcay 1995: 39; Gemalmaz 1995: I-281; Sağır 1995: 141; Güler 1992: 7; Gönen 2003: 85-86).

<i>Allah can+ın ala</i>	Allah (senin) canını alsın (HA-106)
<i>ayag+ın kes</i>	(sen) ayağını kes (VGKHA-130)
<i>barmag+ın vur</i>	(sen) parmağını vur (VGKHA-131)
<i>çay+ın iç</i>	(sen) çayını iç (EİA II-17)
<i>dil+ın tut</i>	(sen) dilini tut (Elazığ)
<i>el+ın bene ver</i>	(sen) elini ver (EA-39)
<i>garn+ın doyur</i>	(sen) karnını doyur (HA-33)
<i>gıç+ın gır</i>	(sen) kıçını kır (otur) (Elazığ)
<i>gol+un kaldırma</i>	(sen) kolunu kaldırma (EA-40)
<i>göz+ün aç</i>	(sen) gözünü aç (EA-40)

Bölge ağızlarında ünlüyle biten yükleme hâlindeki iyelikli isimler ise sadece *+n* alır (krş. Güler 1992: 33 ;Olcay 1995: 39; Gemalmaz 1995: I-277; Sağır 1995: 141).

<i>araba+n gördüm</i>	arabanı gördüm (HA-34)
<i>arha+n dön</i>	arkanı dön (HA-34)
<i>arha+n çevür</i>	arkanı çevir (EA-40)
<i>bacı+n döğir</i>	(senin) bacını dövüyor (EİA I-278)
<i>bahca+n satmiyasan</i>	bahçeni satmayasın (VGKHA-150/10)
<i>çene+n gapa</i>	çeneni kapa (HA-34)
<i>gafa+n sahla</i>	kafanı sakla (EYA-285)
<i>gapı+n kitle</i>	kapını kilitle (EİA II-181)
<i>guzu+n kesmiş</i>	kuzunu kesmiş (EİA I-278)
<i>kelle+n keseceyem</i>	kelleni keseceğim (EİA II-182)
<i>palto+n gèy</i>	paltonu giy (HA-33)
<i>peçe+n kaldırma</i>	peçeni kaldırma (EA-40)
<i>tärbiyä+n tah</i>	terbiyeni takın (ELİA-118)

Örneklerde görüldüğü gibi, yükleme hâlindeki iyelikli isimler sadece *+In/+n* eklerini almıştır. Eklendiği isimlerin ikinci şahsa ait olduğunu gösteren bu eklerin ikinci teklik şahıs iyelik eki olduğu açıktır. Ancak yükleme hâlini gösteren herhangi bir ek kullanılmamıştır. Yani yükleme hâli eksiz (Ø)'dir. Tarihî metinlerde yükleme hâli ekinin iyelik ekleri (özellikle üçüncü teklik şahıs

Turkish Studies

iyelik eki) üzerinde pek kullanılmadığı bilinmektedir (bkz. Gülsevin 1990: 187-190; 1997: 34; Boz 2008: 236-241; Başdaş 2008: 6-13). Mesela yükleme hâli eki, Orhun Abidelerinde iyelik ekleri üzerinde hiç kullanılmamıştır (bkz. Kerimoğlu: 2007: 322-331; Başdaş 2009: 645). Diğer lehçe ve ağızlarda da benzer örneklere rastlamak mümkündür (bkz. Buran 1996: 100; Gülsevin 2002: 85; Başdaş-Kutlu 2004: 67).

Yönelme Hâlindeki İyelikli İsimler

Bölge ağızlarında yönelme hâli eki de ilgi ve yükleme hâli gibi, bilinen şekliyle (+A) ikinci şahıs iyeliğindeki isimler üzerinde kullanılmamaktadır. Ancak ilgi ve yükleme hâlindeki iyelikli örneklerde, hâl ekinin Ø olması dışında herhangi bir değişiklik olmazken, yönelme hâlinde bulunan iyelikli isimlerde bazı morfo-fonetik değişimler gözlenir.

Elazığ, Erzincan, Erzurum ve Van Gölü Kuzey Havzası (Adilcevaz, Ahlat, Erciş) ağızlarından tespit ettiğimiz örneklerde, ünsüzle biten yönelme hâlindeki iyelikli isimlerin son hece ünlüsü, düzenli olarak genişlemiştir. Bu düz-geniş son hece ünlüsü, bazı kaynaklarda gösterilmemekle birlikte (krş. Güler 1992: 34), daima uzundur (krş. Güler 1992: 33; Olcay 1995: 40; Gemalmaz 1995: I-281; Gönen 2003: 86).

<i>ağz+ān sağlıh</i>	(senin) ağzına sağlık	(HA-73)
<i>al baş+ān çal</i>	(sen) al başına çal	(Elazığ)
<i>bēl+ēn guvvet</i>	(senin) beline kuvvet	(Elazığ)
<i>cān+ān kurd dūře</i>	(senin) canına kurt düşsün	(VGKHA-150)
<i>cedd+ēn rahmet</i>	(senin) ceddine rahmet	(EYA-291)
<i>davar+ān sahab ol</i>	(sen) davarına sahip ol	(HA-34)
<i>el+ēn al</i>	(sen) eline al	(HA-34)
<i>ev+ēn girmiyē</i>	(senin) evine girmesin	(VGKHA-165)
<i>geçmiř+ēn rahmet</i>	(senin) geçmişine rahmet	(HA-105)
<i>gēt iř+ēn</i>	(sen) git işine	(VGKHA-130/EA-40)
<i>göz+ēn diz+ēn dura</i>	(senin) gözüne dizine dursun	(HA-106)
<i>iř+ēn bah</i>	(sen) işine bak	(HA-33)
<i>meni al arhā+n</i>	beni arkana al	(VGKHA-152)
<i>ön+ēn bah</i>	(sen) önüne bak	(Elazığ)
<i>yan+an gelem</i>	senin yanına geleyim	(EİA II-120)

Bölge ağızlarında, düz-geniş ünlüyle biten iyelikli isimler yönelme hâlinde kullanıldığında, ilgi ve yükleme hâlinde olduğu gibi, sadece +n alırlar. Ancak yönelme hâlindeki kullanılışlarda, son hece ünlüsü uzundur.

<i>arabā+n bindim</i>	arabana bindim	(HA-34)
<i>arhā+n bah</i>	arkana bak	(EA-40)
<i>babā+n rahmet</i>	babana rahmet	(ELİA-203)
<i>cedd+ēn rehmet</i>	ceddine rahmet	(EYA-291)

Turkish Studies

<i>gadā+n alam</i>	kadamı alayım	(HA-33)
<i>dolağı gafā+n sar</i>	dolağı kafana sar	(HA-34)
<i>kesē+n bereket</i>	kesene bereket	(HA-105)
<i>torbā+n gorsun</i>	torbana koyarsın	(EYA-320)

Birkaç örnekte, dar ünlüyle biten yönelme hâlindeki iyelikli isimlerin son hece ünlüsü, aynı şekilde genişlemiştir (krş. Gemalmaz 1995: I-281; Güler 1992: 34; Olcay 1995: 40). Ancak fazla örneği yoktur.

<i>garşān çıhsa</i>	karşına çıkırsa	(EYA-227)
---------------------	-----------------	-----------

Tespitlerimize göre, yönelme hâlindeki iyelikli isimlerin sonunda bulunan dar ünlü, bölge ağızlarında genellikle korunmuş, sadece ek ünlüsü genişlemiştir.

<i>bacı+yan al</i>	(<i>bacan</i> değil)	bacına al	(Elazığ)
<i>garı+yan bah</i>	(<i>garan</i> değil)	karına bak	(Elazığ)
<i>geçi+yen ver</i>	(<i>geçen</i> değil)	keçine ver	(Elazığ)

Aynı ağız bölgesinde, yönelme hâlindeki birinci ve ikinci teklik şahıs zamirleri, iyelikli isimlerle paralel olarak, *baa, saa; bağa, sağa; baan, saan; mān, sān; bahan, sahan; been, seen; behen, sehen* şekillerinde kullanılmaktadır. Yönelme hâlindeki zamirlerin benzer kullanılışlarına, diğer Anadolu ağızlarında (bkz. Buran 1996: 147-149) ve Kırgız yazı dilinde rastlamak (*mağa, sağa*, Başdaş-Kutlu 2004:141) rastlamak mümkündür.

Yukarıda gruplar hâlinde sıralanan örnekler incelendiğinde, ilgi, yükleme ve yönelme hâli eklerinin bilinen şekillerinin zamirler ve ikinci şahıs iyeliğindeki isimler üzerinde kullanılmadığı görülmektedir. İlk üç grupta verilen örneklerde, isim üzerindeki eklerin (+In/+n) ikinci teklik şahıs iyelik eki olduğu, ilgi ve yükleme hâli eklerinin bu örneklerde şekil olarak kullanılmadığı (Ø olduğu) anlaşılmaktadır. Ancak yönelme hâlindeki iyelikli isim ve zamirlerde meydana gelen şekil değişiklikleri, bu yapıların gramatikal bakımdan açıklanmasını güçleştirmiş ve görüş ayrılıklarına neden olmuştur.

Mukim Sağır (1995: 143), söz konusu özel yapılarda, *iyelik ekiyle yönelme hâli ekinin yer değiştirdiğini* iddia etmiştir. Bildiğimiz kadarıyla, tarihî ve çağdaş Türk yazı dillerinde bu iddiayı destekleyen örnek yoktur. Türk dilinde bütün ekler, belli bir hiyerarşik düzen içinde kullanılmaktadır. Eklerin sıralanış düzenine göre kelime her zaman sonunda bulunan hâl ekleri, iyelik eklerinden sonra gelir ve yer değiştirmezler.

A. Menz (2004: 2114) özetle, *hâl ekleri arasındaki eşsesliliği ve anlamsal belirsizliği gidermek için oluşturulan bir tür dizge yakıştırmaları* biçiminde değerlendirmiştir. Menz'in görüşüne katılmak mümkün değildir. Eğer iddia edildiği gibi ekler arasındaki eşsesliliği önlemek için tedbir alınmış olsaydı, Türkçede aynı seslerden oluşan hiçbir ek bulunmazdı. Halbuki Türk dilinin her döneminde eşsesli kelimeler bulunduğu gibi, aynı seslerden oluşan farklı ekler de kullanılmış ve herhangi bir karışıklığa ya da anlamsal belirsizliğe neden olmamıştır (ör. -ş: İşteşlik ve mastar eki; -mA: Olumsuzluk ve mastar eki; +In: İlgi hâli, vasita hâli, ikinci ve üçüncü teklik şahıs eki).

Ahmet Buran (1996: 147), Yönelme hâlinde bulunan birinci ve ikinci teklik şahıs zamirlerinin ağızlardaki *baa, saa; bağa, sağa; baan, saan; mān, sān; bahan, sahan; been, seen; behen, sehen* şekillerinin /ñ/ düşmesi ve *sonda -n türemesi* sonucu meydana geldiğini ifade etmiştir.

Turkish Studies

Muharrem Daşdemir (2008: 14), söz konusu yapıların, art damak \tilde{n} ünsüzünün çözülmesi ($\tilde{n} > g, \tilde{g}, y, v, h > \emptyset$) sonucu ortaya çıktığını ve sondaki n sesinin (+en) kuvvetlendirme eki olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştur.

Paşa Yavuzarslan (2008), VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayında sunduğu bildiriye, yönelme hâlindeki söz konusu şekillerin art damak geniz ünsüzünün $\tilde{n} > g > \tilde{g} > \emptyset$ biçiminde eriyip düşmesi sonucu meydana geldiğini; sondaki ünsüzün (+n) ise türeme olduğunu iddia etmişti³.

Türk dilinde ikinci şahıs iyelik ekinin $+(I)\tilde{n}=+(I)ng$ olduğu ve zamirlerin sonundaki ön damak ünsüzünün (n), yönelme hâli ekiyle (+GA) birleşerek $n+g>\tilde{n}$ biçiminde art damak geniz ünsüzüne dönüştüğü tarihsel bir gerçektir. Türkçenin temel ünsüzlerinden olan $\tilde{n}<ng'$ 'nin $\tilde{n}>g>\tilde{g}/y/v>\emptyset$ biçiminde erimesi, fonetik bakımdan mümkündür. Bu bakımdan son üç araştırmacının \tilde{n} erimesiyle ilgili değerlendirmeleri, teorik olarak doğrudur. Ancak günümüzde pek çok lehçe ve ağızda varlığını sürdüren \tilde{n} , Türkiye Türkiye Türkçesi, Azeri ve Gagavuz yazı dillerinde olduğu gibi, Doğu Anadolu ağızlarında da hiç kullanılmamaktadır. Bu yazı dillerinde bazı \tilde{n} 'ler, $\tilde{n}>g>\tilde{g}/y/v>\emptyset$ biçiminde değişmiş ve erimiş, birçok \tilde{n} ise yerini ön damak ünsüzüne (n) bırakmıştır. İkinci teklik şahıs iyelik ekindeki \tilde{n} ile yönelme hâlindeki zamirlerde ortaya çıkan $\tilde{n}<ng$ erimeyip doğrudan ön damak ünsüzüne (n) dönüşmüştür.

Araştırmacıların iddia ettiği gibi, zamirlerin sonundaki n , eriyip düşerse, geriye kalan kısım (be/ba, se/sa) ilgili şahıs ifade etmek için yeterli olabilir. Ancak ikinci teklik şahıs iyelik ekindeki $+(I)n <+(I)\tilde{n}$ n düşerse, ek tamamen yok olur ve ismin hangi şahsa ait olduğu anlaşılmaz. Mesela *babān rahmet* (babana rahmet) cümlesinde n ünsüzünü, *pekiştirme eki* veya *türeme ses* olarak değerlendirirsek, iyeliği gösteren başka bir ek de olmadığına göre *baba*'nın kimin babası olduğu nasıl anlaşılacaktır.

Doğu Anadolu ağızlarının karakteristik özelliklerinden olan bu özel yapılar, sürekli ünsüzden (ikinci teklik şahıs iyelik eki: n) sonra gelen ünlünün (yönelme hâli eki: $+a/+e$), kademeli olarak bir önceki ünlüde toplanıp erimesi ve uzun ünlüye dönüşmesi, yani “derilme” (krş. Tuna 1986: 42) sonucu ($baba+n+a>babān$) meydana gelmiştir.

Yönelme hâlindeki zamirlerin *bā/baa, sā/saa; bağa sağa* şekilleri, ünsüz erimesi ($n+g>\tilde{n}>\tilde{n}>g>\tilde{g}/h>\emptyset$) ile açıklanabilir. Ancak aynı zamirlerin ağızlarda daha sık kullanılan *baan, saan; mān, sān; bahan, sahan; been, seen; behen, sehen* şekillerinde, eriyip düştüğü iddia edilen n ünsüzünün korunduğu açıkça görülmektedir. Yukarıda anılan bazı araştırmacılar, zamirin parçası olan ünsüzün ($n+g>\tilde{n}>\tilde{n}>g>\tilde{g}/h>\emptyset$) eriyip düştüğünü, bu yapıların sonundaki ünsüzün (n) de *türeme* ya da *kuvvetlendirme eki* olduğunu iddia etmektedir. Çeşitli nedenlerle eriyip düştüğü iddia edilen ünsüzün (n) başka bir görevle, aynı kelimeye yeniden eklenmesi, fonetik bakımdan pek mümkün değildir.

Kelime sonunda kullanıldıkları için genellikle vurgulu olan hâl eklerinin başka bir ekle pekiştirilmesine ihtiyaç yoktur. Ayrıca akıcı niteliğinden dolayı düz-geniş ünlüyle biten kelimelerin sonunda pek tutunamayan ve düşmeye meyilli olan (ör. Malatya ağızlarında, düz ünlülü bazı eklerin sonundaki n düşmüştür: $+DAn>+DA$, $+nAn>+nA$, $+ken>+ke$, Başdaş 2009: 6:) bu ünsüzün (n) aynı koşullarda türemesi düşünülemez.

Yönelme hâlinde bulunan zamirlerin ağızlardaki *bā/baa, sā/saa; bağa/sağa* şekilleri, kanaatimizce, hâl eki ($+a/+e$) ile zamirin sonunda bulunan sürekli ünsüzün (n), kademeli olarak ilk hece ünlüsünde toplanıp erimesi ve uzun ünlüye dönüşmesi sonucu meydana gelmiştir. Aynı

³ Yavuzarslan bu görüşlerini, bizim de hazır bulunduğumuz Kurultayın yedinci oturumunda (23 Ekim 2008), “Anadolu Ağızlarında İsim Kategorilerinin Hiyerarşisi (Sıralanış Düzeni)” başlıklı bildirisini sunarken dile getirmişti.

zamirlerin *baan, saan; m̄an, s̄an; bahan, sahan; been, seen; behen, sehen* biçimindeki kullanılışlarda ise, yönelme hâlinde bulunan iyelikli isimlerde olduğu gibi, zamirin son sesi (+n) korunmuş, sadece hâl eki (+a/+e) bir önceki ünlü içerisinde eriyerek uzun ünlüye dönüşmüştür. Diğer bir değişle, ağızlarda kullanılan bu özel şekiller, derilme neticesinde meydana gelmiştir. *b̄ā/baa, s̄ā/saa; bağa/sağa* biçimindeki *n*'siz yapılarda iki kademeli derilme, *n*'li yapılarda ise, tek kademeli derilme söz konusudur.

SONUÇ

Bölge ağızlarında ilgi, yükleme ve yönelme hâlinin bilinen şekilleri, ikinci teklik şahıs iyeliğindeki isimler üzerinde pek kullanılmamıştır.

İlgi ve yükleme hâli, ikinci teklik şahıs iyelikli isimler üzerinde genellikle eksiz (Ø)'dir. Yönelme hâlindeki iyelikli isimlerde ise, iyelik eki (+n) her zaman korunmuş, ancak hâl eki (+A), derilme sonucu, çoğunlukla bir önceki ünlü içinde erimiştir. Bu nedenle söz konusu yapılarda, son hece ünlüsü her zaman geniş ve uzundur.

Bölge ağızlarında yönelme hâlinde bulunan zamirlerin ve iyelikli isimlerin sonundaki *n* ünsüzü, sanıldığı gibi türeme ses veya pekiştirme eki değildir. Bu yapılarda iyelik eki ile hâl ekinin yer değiştirmesi de söz konusu değildir.

Yönelme hâli eki (+A), birinci ve ikinci teklik şahıs zamirleri üzerinde, iyelikli isimlerde olduğu gibi, ilk hecede toplanıp erimiştir (*b̄ān/baan<bana, s̄ān/saan<sana*). Bazı örneklerde (*b̄ā/baa<bana, s̄ā/saa<sana*) derilme, iki kademelidir. Hâl ekiyle birlikte zamirin son ünsüzü (n) de kademeli olarak ilk ünlü içinde erimiştir.

KAYNAKLAR

- BAŞDAŞ, Cahit (2001), "Divanü Lügati't-Türk'teki Şiirlerde İsim Hâl Eklerinin Kullanılışları", **İlmî Araştırmalar**, S. 11, s. 29-40, İstanbul Üniversitesi yayınları.
- BAŞDAŞ, Cahit (2008), "Türkçede İyelik-Yükleme Sorunu Dede Korkut Örneği", **Turkish Studies** (Dede Korkut Dosyası), Volume 3/1, S. 7, Winter 2008, s. 6-13, www.turkishstudies.net.
- BAŞDAŞ, Cahit (2009), "Orhun Abidelerinde İyelik, Belirtme ve Yükleme Hâli", **Turkish Studies** (Prof. Dr. Ahmet Buran Armağanı), Volume 4/8, S. 21, Fall 2009, s. 623-643, www.turkishstudies.net.
- BAŞDAŞ, Cahit (2009), "Malatya Ağızlarında Son Ses (-n) Düşmesi ", **II. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı**, Türk Dil Kurumu-Kafkas Üniversitesi, Kars: 21-23 Mayıs 2009.
- BAŞDAŞ, Cahit - KUTLU, Abdülmukaddes (2004), **Kırgız Türkçesi Grameri**, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi yayınları.
- BOZ, Erdoğan (2008), "Divanü Lügati't-Türk'te Belirli ve Belirsiz Nesne Yapıları", **Turkish Studies** Volume 3/1, Winter 2008, s. 236-241, www.turkishstudies.net.
- BURAN, Ahmet (1996), **Anadolu Ağızlarında İsim çekimi (Hâl) Ekleri**, Ankara: TDK yayınları.
- BURAN, Ahmet-OĞRAŞ Şerife (2003), **Elazığ İli Ağızları**, Elazığ Kültür Kurultayı yayınları (=ELİA).
- CAFEROĞLU, Ahmet (1946), **Kuzey-Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar**, İstanbul: TDK yayınları.

- DAŞDEMİR, Muharrem (2008), “Anadolu Ağızlarında Çekimli Yapılarda Ortaya Çıkan /+(E)n/ Eki ve Buna Bağlı Ses Değişmeleri”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 36, s.1-16.
- DOĞAN, Talip (2008), “Salmas Ağzında Hâl Ekleri”, **Turkish Studies** (Türkiye Dışındaki Türkler Dosyası), Volume 3/3, S. 9, Spring 2008, s. 319-344, www.turkishstudies.net.
- GEMALMAZ, Efrasiyap (1995), **Erzurum İli Ağızları I-III**, Ankara: TDK yayınları (=EİA).
- GÖNEN, M. Emin (2003), **Van Gölü Kuzey Havzası Ağızları**, D.Ü. Sos. Bil. Enst. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır.
- GÜLER, Zülfü (1992), **Harput Ağzı**, Elazığ: Elazığ Belediyesi yayınları.
- GÜLSEVİN, Gürer (1997), **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, Ankara: TDK yayınları.
- GÜLSEVİN, Gürer (2002), **Uşak İli Ağızları**, Ankara: TDK yayınları.
- KARAHAN, Leyla (1996), **Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması**, Ankara: TDK yayınları.
- KARAHAN Leyla, (1999), “Yükleme (Accusative) ve İlgi (Genetive) hâli Ekleri Üzerine Bazı Düşünceler”, **3. Uluslararası Türk Dili Kurultayı**, s. 605-611, Ankara, 1996: TDK yayınları.
- KERİMOĞLU, Caner (2007), “Orhun Abidelerinde 3. Kişi İyelik Ekinden Sonra Yükleme Hâli Eki Kullanıldı mı?” **Turkish Studies** Volume 2/3, Summer 2007, s. 322-331, www.turkishstudies.net.
- KORKMAZ, Zeynep (1994), **Türkçede Eklerin Kullanış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları**, Ankara: TDK yayınları.
- MENZ, Astrid (2004), “Türkiye Türkçesinin Ağızlarında Yakıştırma (Örneksime) Yoluyla Oluşan Biçimbirimsel Özellikler” **V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı, Cilt II**, s. 2113-2116, Ankara: TDK yayınları.
- OLCAY, Selahattin (1995), **Erzurum Ağzı**, Ankara: TDK yayınları (=EA).
- SAĞIR, Mukim (1995), **Erzincan ve Yöresi Ağızları**, Ankara: TDK yayınları (=EYA).
- TUNA, Osman Nedim (1996), **Türk Dilbilgisi Ders Notları**, Malatya.
- YAVUZARSLAN, Paşa (2008), “Anadolu Ağızlarında İsim Kategorilerinin Hiyerarşisi (Sıralanış Düzeni)”, **VI. Uluslararası Türk Dil Kurultayı**, Türk Dil Kurumu, Bilkent Üniversitesi Kongre Merkezi, Ankara: 20-25 Ekim 2008.